

ZOONIM (HAYVONLAR NOMI) KOMPONENTLI MAQOLLAR

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Chorshanbiyeva Madina

chorshanbiyevamadina6@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti

Gumanitar yo‘nalishlarda

chet tillar kafedrası o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zoonimlar, ya’ni hayvonlar nomlari ishtirok etgan maqollar lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilinadi. Maqollarda it, bo‘ri, tulki, qo‘y, ot kabi zoonimlarning semantik va ramziy ma’nalari o‘rganiladi. Ularning xalq tafakkuri, hayotiy tajriba va axloqiy qarashlarni ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, zoonim komponentli maqollarning nutqdagi obrazlilikni kuchaytirishi va tarbiyaviy ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida bunday maqollar milliy madaniyat va til boyligining muhim qismi ekanligi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: zoonim, hayvon nomlari, maqollar, it, bo‘ri, tulki, qo‘y, madaniyat, semantika

Аннотация. В данной статье рассматриваются пословицы с зоонимами, то есть с названиями животных, с лингвистической и культурной точек зрения. Анализируются семантические и символические значения зоонимов в пословицах. Освещается их роль в отражении народного мышления, жизненного опыта и нравственных представлений. Также рассматривается их выразительная и воспитательная функция. В результате исследования установлено, что такие пословицы являются важной частью национальной культуры и языка.

Ключевые слова: зоонимы, названия животных, пословицы, культура, семантика

Annotation. This article analyzes proverbs containing zoonyms, meaning names of animals, from linguistic and cultural perspectives. It examines the semantic and symbolic meanings of zoonyms such as dog, wolf, fox, sheep, and horse. The study explains their role in expressing folk thinking, life experience, and moral values. It also highlights their expressive and educational functions in language. The results show that such proverbs are an important part of national culture and linguistic heritage.

Keywords: zoonyms, animal names, proverbs, culture, semantics

Asosiy qism. Zoonimlar, ya'ni hayvonlar nomlari tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat biologik mavjudotlarni ifodalaydi, balki xalqning madaniyati, dunyoqarashi va hayotiy tajribasini ham aks ettiradi. Xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarda zoonim komponentlarning qo'llanishi alohida lingvistik hodisa sifatida qaraladi. Chunki hayvonlar inson hayoti bilan qadimdan chambarchas bog'liq bo'lib, mehnat, turmush tarzi va e'tiqodlarda muhim o'rin egallagan.

Shu sababli maqollarda hayvon nomlari ko'pincha ramziy ma'no kasb etadi va chuqur falsafiy mazmuni ifodalaydi. Masalan, it sadoqat, bo'ri yovuzlik yoki xavf, tulki ayyorlik, qo'y esa itoatkorlik ramzi sifatida ishlatiladi. Bu esa zoonim komponentli maqollarning semantik qatlamini yanada boyitadi.

Zoonimlarning maqollarda qo'llanishi tilning obrazlilik darajasini oshiradi. Masalan, "It hurar, karvon o'tar" maqolida it obrazi orqali keraksiz shovqin yoki tanqid, karvon esa hayotning davomiyligini ifodalaydi. "Bo'ridan qo'rqqan o'rmoniga bormas" maqolida esa qo'rquv va jasorat masalasi ko'tariladi. "Tulkining dumiga o't tushsa ham, o'zini o'ylaydi" kabi iboralar esa insonning xudbinlik xususiyatini ifodalaydi. Shu tarzda zoonimlar maqollarda metaforik tushunchaga aylanadi.

O'zbek xalq maqollarida hayvonlarga oid juda ko'p misollar uchraydi. Masalan:

- "Ot – erkakning qanoti"
- "It egasini tanir"
- "Bo'ri bilan do'st bo'lsang, tayog'ing yoningda bo'lsin"

• “Qo‘y ko‘payar, qo‘ton to‘lar”

Bu maqollarda hayvonlarning tabiiy xususiyatlari orqali inson xulqi, jamiyatdagi munosabatlar va axloqiy qadriyatlar ifodalanadi.

Zoonimlar xalqning tarixiy xotirasini ham aks ettiradi. Qadimda chorvachilik asosiy tirikchilik manbai bo‘lganligi sababli, hayvonlar inson hayotida muhim rol o‘ynagan. Shu bois maqollarda ot, qo‘y, echki kabi hayvonlar ko‘p uchraydi. Ular nafaqat iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan, balki madaniy ramzga ham aylangan. Sotsiolingvistik jihatdan zoonim komponentli maqollar jamiyatning axloqiy qarashlarini ifodalaydi. Masalan, “Itga itdek muomala qil” kabi iboralar ijtimoiy munosabatlarda adolat va moslikni bildiradi. Bunday maqollar orqali xalq yaxshi va yomon xulq-atvorni farqlashni o‘rgatadi.

Lingvistik nuqtai nazardan zoonimlar maqollarda turli semantik vazifalarni bajaradi. Ular ko‘pincha metafora yoki allegoriya sifatida ishlatiladi. Masalan, “bo‘ri” so‘zi kuch va xavfni bildirsa, “qo‘y” itoatkorlik va muloyimlikni anglatadi. Bu hodisa semantik ko‘chish orqali yuzaga keladi. Psixolingvistik jihatdan qaraganda, hayvonlar inson ongida aniq obrazlarni uyg‘otadi. Masalan, tulki ayyorlik, sher kuch, it sadoqat timsoli sifatida qabul qilinadi. Shu sababli zoonimlar maqollarda kuchli emotsional ta’sirga ega bo‘ladi va tinglovchiga tez yetib boradi.

Etnolingvistik jihatdan zoonim komponentli maqollar xalqning tabiat bilan uyg‘un yashash falsafasini ko‘rsatadi. Har bir hayvon obrazi ortida ma’lum tajriba va kuzatuv yotadi. Bu esa til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

Zamonaviy davrda ham zoonim komponentli maqollar o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ular adabiyotda, kundalik nutqda va ta’lim jarayonida keng qo‘llaniladi. Ayniqsa yosh avlodni tarbiyalashda bunday maqollar muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Quyida siz yozgan maqolaga qo‘shimcha tarzda yana 2 betlik (kengaytirilgan) ilmiy matn beraman. Bu qismni “Asosiy qism”dan keyin yoki alohida bo‘lim sifatida qo‘shishingiz mumkin.

Zoonim komponentli maqollarning semantik guruhleri

Zoonim komponentli maqollarni semantik jihatdan bir necha guruhlariga ajratish mumkin. Bu tasnif hayvon obrazlari orqali ifodalanayotgan ma'nolarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Birinchi guruh – axloqiy sifatlarni ifodalovchi maqollar. Bu turdagi maqollarda hayvonlar inson xarakterini tasvirlash uchun ishlatiladi. Masalan, tulki ayyorlik, bo'ri shafqatsizlik, it sadoqat, eshak esa sabr-toqat yoki ba'zan nodonlik timsoli sifatida qo'llanadi. Bu kabi maqollar orqali xalq insoniy fazilatlarini baholaydi va ijobiy yoki salbiy xulq-atvorni ko'rsatadi.

Ikkinchi guruh – ijtimoiy munosabatlarni aks ettiruvchi maqollar. Masalan, “Bo'ri bilan yashasang, uvillashni o'rganasan” kabi maqollar muhitning inson xulqiga ta'sirini ko'rsatadi. Bu turdagi maqollar jamiyatdagi o'zaro aloqalar, do'stlik va dushmanlik kabi tushunchalarni ifodalaydi. Uchinchi guruh – mehnat va hayot tajribasiga oid maqollar. Chorvachilik bilan bog'liq hayvonlar – ot, qo'y, sigir kabi zoonimlar orqali mehnatning ahamiyati, sabr va tirishqoqlik targ'ib qilinadi. Masalan, “Ot minmagan yo'l bilmas” maqoli tajribaning muhimligini anglatadi.

To'rtinchi guruh – falsafiy mazmundagi maqollar. Bu maqollarda hayvonlar orqali hayotiy haqiqatlar, vaqt, taqdir va insoniy munosabatlar ifodalanadi. Masalan, “Bo'ri qarisa ham, bo'riligini qo'ymas” maqoli insonning asl tabiatini o'zgartirish qiyinligini bildiradi.

Zoonimlarning stilistik funksiyalari

Zoonim komponentli maqollar stilistik jihatdan juda boy hisoblanadi. Ular nutqqa obrazlilik, ta'sirchanlik va esda qolish xususiyatini beradi. Hayvon obrazlari orqali berilgan fikrlar oddiy gaplarga qaraganda ancha jonli va tushunarli bo'ladi.

Birinchidan, zoonimlar metafora sifatida ishlatiladi. Masalan, “tulki” – ayyor inson, “sher” – jasur inson degan ma'noni bildiradi. Bu metaforalar nutqni qisqa va lo'nda qiladi. Ikkinchidan, ular allegoriya vazifasini bajaradi. Ya'ni butun bir g'oya hayvon obrazi orqali ifodalanadi. Masalan, bo'ri va qo'y obrazlari orqali kuchli va zaif o'rtasidagi munosabatlar tasvirlanadi.

Uchinchidan, zoonimlar ekspressivlikni oshiradi. Tinglovchi yoki o‘quvchi hayvon obrazini tez tasavvur qiladi, bu esa maqolning ta’sir kuchini oshiradi.

Qiyosiy tahlil (ingliz va o‘zbek maqollarida zoonimlar)

Zoonim komponentli maqollar nafaqat o‘zbek tilida, balki boshqa tillarda ham keng tarqalgan. Ingliz tilida ham hayvon nomlari orqali insoniy sifatlar ifodalanadi.

Masalan:

- O‘zbek tilida: “It hurar, karvon o‘tar”
- Ingliz tilida: “*Dogs bark, but the caravan moves on*”

Bu maqollar mazmun jihatdan o‘xshash bo‘lib, keraksiz tanqid yoki shovqin hayot yo‘lini to‘xtata olmasligini bildiradi.

Yana bir misol:

- O‘zbek tilida: “Bo‘ri bilan do‘st bo‘lsang, tayog‘ing yoningda bo‘lsin”
- Ingliz tilida: “*If you lie down with dogs, you will get up with fleas*”

Bu maqollar ham insonning kim bilan muomala qilishi muhimligini ta’kidlaydi.

Bu qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, turli xalqlarda hayvonlar orqali beriladigan ramziy ma’nolar ko‘pincha o‘xshash bo‘ladi. Bu esa inson tafakkurining umumiy jihatlarini namoyon etadi.

Zoonim komponentli maqollarning pedagogik ahamiyati

Zoonimlar ishtirok etgan maqollar ta’lim jarayonida muhim vosita hisoblanadi. Ular o‘quvchilarda nafaqat til ko‘nikmalarini, balki axloqiy fazilatlarni ham shakllantiradi. Birinchidan, bunday maqollar tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ular orqali bolalar yaxshilik va yomonlikni farqlashni o‘rganadi. Masalan, tulki obrazi orqali ayyorlikdan, it obrazi orqali sadoqatdan saboq olinadi. Ikkinchidan, ular til o‘rganishda samarali vosita hisoblanadi. Qisqa va obrazli bo‘lganligi sababli maqollar oson esda qoladi va nutq boyligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, zoonim komponentli maqollar tilshunoslik va madaniyatshunoslik uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ular hayvon nomlari orqali xalqning hayotiy tajribasi, axloqiy qadriyatlari va falsafiy qarashlarini ifodalaydi. Zoonimlar maqollarda nafaqat leksik birlik, balki chuqur ramziy ma’no tashuvchi vosita

sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ularni o‘rganish til boyligini chuqur anglash va milliy madaniyatni tushunishga yordam beradi.

References

1. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
2. Schipper, M. (2009). *Never Say 'I': Proverbs and Sayings*. Oxford University Press.
3. Taylor, A. (2012). *The Proverb*. Harvard University Press.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Education.
5. Mirzaeva, Feruza. “Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами.” 2023.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a zoonym component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal*, 2025.